

PSIHOANALIZA IN KAZENSKO PRAVO

A L E K S A N D E R M A K L E C O V

(Predavanja v društvu „Pravnik“.)

Téma mojega današnjega predavanja je pomen psihoanalize za kazensko pravo. Priznati moram, da tekom kratkega predavanja ni lahko odgovoriti na to komplicirano vprašanje. Vendar sem se odločil za to, ker smatram, da je ta problem zelo važen in aktualen ne samo za teoretike, temveč tudi za praktične delavce na polju kazenskega pravosodja.

Nobena druga smer v psihologiji in psihiatriji ni dosegla tekom zadnjih desetletij takega, vsaj zunanega, uspeha, kot Freudova psihoanalitična šola. O tem zgovorno pričajo številne knjige in razprave, ki so posvečene problemom psihoanalize. Saj imamo celo vrsto strokovnih psihoanalitičnih časopisov: v nemščini: „Internationale Zeitschrift für Psychoanalyse, uradni organ mednarodnega psihoanalitičnega društva; „Imago“, Zeitschrift für Anwendung der Psychoanalyse auf die Natur- und Geisteswissenschaften; specialni časopis za psihoanalitično pedagogiko „Zeitschrift für psychoanalytische Pädagogik“ ter še posebno poljudno revijo: „Die psychoanalytische Bewegung“; v francoščini izhaja „Revue Française Psychoanalytique“; v italijanščini: „Archivio Generale di Neurologia, Psichiatria e Psicoanalisi“ itd. Znano založništvo — Internationaler psychoanalytischer Verlag na Dunaju — je izdalo serijo obširnih monografij pod skupnim naslovom: Internationale psychoanalytische Bibliothek.

V Berlinu, na Dunaju, v Frankfurtu ob M., v Londonu in Parizu so ustanovljeni posebni psihoanalitični instituti. Berlinski institut, ki je pred kratkim obhajal svojo desetletnico, se bavi z brezplačnim zdravljenjem siromašnih pacientov, poleg tega pa tudi s strokovno izobrazbo psihoanalitikov. Od časa do časa se vrše kongresi psihoanalitikov. Zadnjega (enajstega) mednarodnega kongresa psihoanalitikov so se udeležili zastopniki iz Nemčije, Avstrije, Madjarske, Francije in celo iz Amerike in Indije.

Še bolj značilno je morda dejstvo, da se psihoanalitična metoda uporablja v zadnjem času v najraznovrstnejših področjih znanosti, ne le v psihiatriji, temveč tudi v pedagogiki, sociologiji, literarni vedi, kriminologiji itd.

Razmotrivanju kriminoloških problemov s psihoanalitičnega vidika so posvetili svoja dela: Freud, Dr. Theodor Reik, Franz Alexander in Hugo Staub, August Aichhorn, Marie Bonaparte in drugi.

Vodilni nemški in švicarski kazenskopravni časopisi so objavili v zadnjih letih dolgo vrsto razprav in člankov, ki ocenjujejo pomen psihoanalize za teorijo kazenskega prava in za praktične potrebe kazenskega pravosodja. Med avtorji naj navedem imena, kot prof. Edmund Mezger, Bohne, Emil Hafter (Zürich), Ernst Rosenfeld, Hans Gruhle, C. Schneider, Albert Hellwig, Hans Lungwitz in drugi. Hans Coenen podaja v svoji knjigi „Strafrecht und Psychoanalyse“ sintetičen pregled vprašanja o psihoanalizi in kazenskem pravu. Tudi v jugoslovanskem pravnem slovstvu ni ostalo to novo gibanje neopaženo. Tega vprašanja se je dotaknil prof. Toma Živanović v svojem delu: „Osnovni problemi krivičnog prava. Uvod u nauku o krivičnom pravu.“¹

¹ Literatura vprašanja je zelo obširna. Navajamo tu le najvažnejša dela:

Franz Alexander und *Hugo Staub*: Verbrecher und seine Richter. Ein psychoanalytischer Einblick in die Welt der Paragraphen. Wien 1927. — *Dr. Theodor Reik*: Geständniszwang und Strafbedürfnis. Probleme der Psychoanalyse und der Kriminologie. Leipzig 1925. — *Freud*: Die Verbrechen aus Schuldbewusstsein. Gesammelte Schriften, Bd. X. — *Freud*: Tatbestanddiagnostik und Psychoanalyse, Gesammelte Schriften, Bd. X. — *Abraham*: Die Geschichte eines Hochstaplers im Lichte der psychoanalytischen Erkenntnis. „Imago.“ Heft 4. — *Marie Bonaparte*: Der Fall Lefebvre. Zur Psychoanalyse einer Mörderin. — *Steckel*: Die sexuelle Wurzel der Kleptomanie. — *Dr. Hans Coenen*: Strafrecht und Psychoanalyse. Breslau. 1929. — *Prof. Dr. G. Bohne*: Psychoanalyse und Strafrecht. „Zeitschrift für die ges. Str. RW.“ Bd. 47 (1927). — *Prof. Dr. G. Bohne*: Verwertbarkeit der Psychoanalyse. DJZ. 1927. — *Dr. C. Schneider*: Hat die Psychoanalyse eine praktische forensische Bedeutung? „Monatschrift für Kriminalpsychologie.“ 1928. — *Dr. Sachs*: Strafrichter und Psychoanalyse. „Juristische Rundschau.“ 1930. Nr. 8. — *Dr. E. Mezger*: 1.) Die Bedeutung der Psychoanalyse für die Rechtspflege v; Prinzhorn, Krisis der Psychoanalyse. I, str. 306. in nasl.; 2.) Moderne Strafrechtsprobleme. Marburg 1927; 3.) Psychoanalyse und strafrechtliche Schuld. „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht.“ 1930, 2. Heft. — *Prof. Dr. Ernst Hafter*: Psychoanalyse und Strafrecht. „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht.“ 1930. — *Saldaña*: La criminologie nouvelle. 1929. — *Dr. Ledig*: Strafjustiz und Seelenforschung. „Die Justiz.“ 1930. — *Dr. Hilde Grünbaum-Sachs*: Tiefenpsychologie und Rechtssprechung. Ibid. 1925/1926, str. 436. in nasl. — *Hugo Staub*: Psychoanalyse und Strafrecht. „Das psychoanalytische Volksbuch.“ Zweite Aufl. 1928. — *Nohl*: Die kriminalpolitische Bedeutung der Psychoanalyse. Gross'Archiv 77, str. 306. in nasl. — *Hans Lungwitz*: 1.) Psychoanalyse und Kriminalität. Ibid. 77, str. 404. in nasl. — 2.) Nochmals Psychoanalyse und Kriminalität. Ibid., str. 409. in nasl. — *Rolf Schiebold*: Psychoanalyse und Rechtswissenschaft. 1928. — *Hans W. Gruhle*: Die Psychoanalyse in der Rechtssprechung. „Monatschrift für Kriminalpsychologie.“ 1928. — *Dr. Albert Hellwig*: Psychologie und Vernehmungstechnik bei Tatbestandsermittlungen. Berlin 1927 (glej posebno str. 74., 75.). — *Dr. Toma Živanović*: Osnovni problemi krivičnog prava. Uvod u nauku krivičnog prava. Beograd 1930 (gl. posebno str. 153., 164. in nasl.). — *Dr. Dušan Džermekov*: Psihološki momenat u našem novom krivičnom zakonu. „Mjesečnik.“ Zagreb 1929, br. 9/10.

Mnenja kriminalistov glede znanstvene vrednosti psihoanalitične teorije in glede praktičnega pomena psihoanalize za kazensko pravo razdelimo lahko v tri skupine. Med kriminalisti so vneti pristaši psihoanalize, ki so prepričani, da pomeni Freudova metoda korenit preokret, ki privede do temeljite spremembe tradicionalnih naziranj o etiologiji zločina in o sredstvih borbe zoper zločinstvenost. Drugi pa nasprotno prištevajo psihoanalizo onim laži-naukom, katerih zunanji uspeh je le prehodna in površna moda, ki nima nič skupnega s pozitivno in resno znanostjo. V tretjo skupino pa spadajo oni pisatelji, ki mislijo, da je kljub vsej enostranosti in očitnim pretiravanjem Freudove šole v njenem nauku dovolj pozitivnega, kar se dá izkoristiti tudi za specialne naloge kazensko-pravne vede.

Freudova šola ne vidi v psihoanalizi le nove metode zdravljenja nevrozov, temveč tudi novo koncepcijo psihičnega življenja. Psihoanaliza preoblikuje osnovne pojme tradicionalne psihologije ter hoče na tej novi podlagi ustvariti celó neko novo svetovno naziranje.

Kaj obeta psihoanaliza v področju kriminalne psihologije? Zahteva po skrbnejšem proučevanju zločinčeve psihe ni sama ob sebi nekaj novega. Toda, kakor trdijo psihoanalitiki, se poskusi tradicionalne psihologije v tem pogledu niso obnesli. Vzrok tiči v tem, da doslejšnja psihologija ne upošteva v zadostni meri *konkretne* človeške osebnosti. Metode deskriptivne psihologije nas ne približujejo spoznanju posameznega individua, ker so preveč abstraktne in posplošene, ravno za kazensko pravosodje pa je važno, da ugotovimo *prave* motive konkretnega dejanja in *pravo in točno* sliko psihične osebnosti *danega* človeka, a ne abstraktno psihološko shemo človeka vobče.

Naše zavestno življenje je, po Freudovem nazoru, le tenka gornja plast naše duševnosti. Lahko ga primerjamo z gornjim robom gorskega slemena, ki se dviga iznad morske gladine, dočim je ostal glavni del skrit pod vodo in je neviden. To, kar je bilo doslej edini predmet psiholoških raziskavanj, naš zavedni „jaz“, tvori le neznamen del celotne naše duševnosti. Pod njim, pod tem zavednim jazom, se nahaja ogromen rezervoar nezavednih, oziroma podzavednih gonov in motivacij. Tako zvani *Bewusstseinspsychologie*, psihologiji zavednega, stavlja Freud nasproti nauk o nezavedni psihi, *Tiefenpsychologie*.

Freudovo teorijo nevrozov in metode njegove psihoterapije hočejo njegovi učenci izkoristiti za specialne smotre kazenskega pravosodja. Kakor znano, je že Freudov predhodnik Breuer pri proučevanju histeričnih pojavov ugotovil, oziroma izrazil domnevo, da je vzrok te bolezni tako zvana *psihična travma*. Histerična oseba išče izhoda iz nerazrešljivega afektivnega konflikta na način, ki ga imenujejo psihiatri: „pobeg

v bolezen“ (eine Flucht in die Krankheit). S tem se doseže vsaj začasna osvoboditev iz notranjega konflikta (Befreiung aus der Konfliktsituation). Mučni notranji doživljaji se potisnejo v podzavestno sfero in tam nadaljujejo svoje skrivnostno življenje. S posebno psihoanalitično proceduro, o kateri tu ne morem razpravljati, ugotavljajo psihoanalitiki značaj in vsebino psihične travme. Nato nastopa tako zvani katharsis, očiščenje psihe od psihične travme in s tem ozdravljenje. V nadaljnjem se je psihoanaliza uveljavila kot metoda zdravljenja nevrozov vobče. Zdravljenje predpostavlja aktivno sodelovanje bolnikovo. Kakor pravi Freudov učenec dr. Landauer, mora zdravljenje zbuditi k delovanju zdravilne sile človekove. („Die Behandlung . . . muss . . . die Heilkräfte der Menschen mobilisieren, in Bewegung setzen.“)²

V pretežni večini primerov je vzrok tako zvanih travmatičnih situacij po Freudu seksualni moment, in sicer nemožnost zadovoljitve spolnega nagona (eine Versagung der Erfüllung sexueller Trieberscheinungen). Psihične travme imajo praviloma seksualno praosnovo. Njih vir leži v doživljajih zgodnjega detinstva, v tako zvani libido, ki jo je treba razlikovati od genitalne seksualnosti. Seksualnost v najširšem pomenu besede je primum movens psihičnega življenja.³ Posebno vlogo v Freudovi teoriji ima incestuozna usmerjenost infantilne psihe v obliki tako zvanega Edipovega kompleksa. Incestuozne težnje do matere, sovražne proti očetu, tvorijo vsebino Edipovega kompleksa. Döhning označuje ta kompleks kot „sexuell gefärbte Bindung an die Mutter mit Eifersuchtseinstellung gegen den Vater“. Krvoskrunstvo (incest) in očetomor sta po Freudu prazločina človeštva.

Realnost preprečuje neomejeni razvoj libidinoznih stremljenj. Na ta način nastanejo prvi notranji konflikti. Prvi objekti libida — roditelji, so hkrati najvažnejši zastopniki realnosti v gori navedenem smislu.

V podzavest potisnjene predstave in goni tvorijo glavno sfero nezavednega. Ta nezavedna sfera je neke vrste človekov daimon, njegov spiritus rector, ali, kakor jo označuje Freud, njegov „Es“ (ono), ki eksistira poleg njegovega zavednega jaza in vpliva na človekovo vedenje.

Zelo komplicirane Freudove teorije seveda ni moči skicirati v dveh, treh besedah. Hotel sem čisto na kratko poudariti le nekaj značilnih momentov, ki so posebno bistveni za naša nadaljnja izvajanja. Freud misli, da ne velja njegova koncepcija samo za abnormalne subjekte, tem-

² Dr. K. Landauer: Erkrankung und Gesundung als seelischer Vorgang. „Das psychoanalytische Volksbuch.“ II. Bd., str. 15.

³ Kritiko Freudovega panseksualizma gl. med dr.: Eduard Spranger: Psychologie des Jugendalters. 1929, str. 107.

več za vse ljudi, kajti tudi duševno zdrave osebe trpijo na sličnih notranjih konfliktih, kakor nevrotiki.

Kakšnega pomena je psihoanaliza za kazensko pravo? Ali prinaša ta novi nauk bistveno spremembo doslej obstoječih nazorov o vzrokih in o naravi zločina, ali utegne vplivati na kazensko pravo in kazensko postopanje?

Opozoriti je treba predvsem na novo psihoanalitično koncepcijo zločinčevih nagibov. Freudova šola vidi osnovni nedostatek prejšnjega pojmovanja nagibov v tem, da se je tako v kriminalni psihologiji kakor tudi v sodni praksi upošteval do sedaj le neznaten del motivacij, namreč le tako zvane zavedne motivacije. S sredstvi tradicionalne psihologije se dajo ugotoviti le zavedni motivi dejanja. V resnici pa, kakor zatrjujejo psihoanalitiki, je le v malokaterih primerih nagib dejanja tako enostaven in enoznačen.

Psihoanaliza s svojo metodo razkriva do sedaj neznane kavzalne vezi k duševnemu življenju in ugotavlja take motivacije, ki tako zvani površinski psihologiji (Oberflächenpsychologie) niso bile pristopne. Posebnost teh skritih, oziroma podzavestnih motivacij tiči v tem, da se jih ne zaveda niti storilec sam. Slično vlogo, kakor jo ima v histologiji mikroskop, mora prevzeti v področju kriminalne psihologije psihoanaliza. Psihoanaliza je torej metoda, ki stremi za tem, da nam predoči gibalne sile človeške duševnosti in resničen smisel psihičnih pojavov. Človeška dejanja, tudi zločini, so čestokrat determinirani po mnogovrstnih motivih (mehrfache Determination der Handlung). Ni mogoče zanikati, da so motivi, ki jih navajajo obtožnice, večinoma preveč enostavni. To so: koristoljubje, nuja, strah pred razkritjem zločina, maščevanje, ljubosumnost, pohota in podobno. Prof. Gruhle ima torej prav, ko trdi, da je psihologija, s katero operira državni tožilec, zelo nezadostna. Seveda ne velja to le za državne tožilce, temveč tudi za druge činitelje kazenskega postopanja, kajti vsi iščejo oporišča predvsem v besedilu kazenskega zakonika, že zato, ker je treba kvalifikacijo dejanja spraviti v sklad z določbami pozitivnega zakona.

Za predhodnike psihoanalitične koncepcije nagibov smatramo lahko najbolj globoke pisce romanov in dram. Dovolj, ako navedemo kot primer svetovnoznan roman Dostojevskega „Zločin in kazen“. Zločin Ras-kolnikova slika pisatelj kot rezultanto silno zamotanih motivacij, ne pa kot navaden zločin iz koristoljubja.

Psihoanalitiki se radi spominjajo znanih besed Nietzscheja: „Ach, ihr krocht mir nicht tief genug in die Seele.“ Kot pglavitni nedostatek tradicionalne obče in kriminalne psihologije označuje Freudova šola nezadostno poglobitev v dinamiko duševnega življenja, zlasti v njegovo

podzavestno sfero. Pri vsaki preiskavi zločina hočemo dognati vzrok in nagib zločina. Toda celó zločinec sam včasih ne more, če bi tudi hotel, odgovoriti točno na vprašanje: „Zakaj si to storil?“ To je pač umljivo! Kajti tudi storilec ni zmožen do konca pojasniti svoje dejanje, razkriti ga v njegovih najglobokejših podzavestnih vzrokih. Saj tudi njemu niso znane dinamično najbolj dejavne nezavedne motivacije! Psihoanalitiki izvajajo iz tega praktičen zaključek, ki utegne imeti pomen tudi za metode kazenske preiskave. Ni prav, če sklepamo iz vsakega protislovja, v katero zabrede obdolženec, da je premeten in trdovraten. Večina človeških dejanj izvira dejansko iz nasprotujočih si motivov. Kakor pravi Alexander in Staub: „Nicht das ‚entweder-oder‘, sondern das ‚sowohl-als auch‘ — ist geltend im Seelenleben.“ Zavedni motivi so le tenka plast tako zvanih racionalizacij. Z drugimi besedami: storilec jih konstruira šele pozneje, že po storjenem dejanju, da bi se opravičil sam pred svojo vestjo. Enoznačen in enostaven motiv le razmeroma redko prevladuje nad vsemi drugimi in je edino odločilen. Čestokrat se nam ne zdi obsodba v tem ali drugem psihološko bolj kompliciranem primeru povsem pravična, dasi včasih ne vemo natančno povedati, v čem tiči vzrok, da jo smatramo za nepravično. V resnici se to dá pojasniti s tem, da sodba ni upoštevala nezavednih momentov v storilčevi psihi („weil das Urteil das Unbewusste des Täters nicht berücksichtigt hat“). Psihoanalitiki so prepričani, da je le s psihoanalitično metodo moči znanstveno dognati oni temni in zagonetni „nekaj“ (dieses dunkle Etwas), ki se skriva v globočinah človekove duševnosti.

Znana zahteva sociološke šole v kazenskopravni vedi, naj se pri določitvi in odmerjanju kazni ne upošteva samo dejanje, temveč tudi storilčeva osebnost, je bila prav za prav le *pium desiderium*. Le psihoanalitična metoda v kriminalni psihologiji je storila, po mnenju freudistov, prvi korak v tej smeri. Značilen je nadalje *nauk o tako zvani transpoziciji motivov*, to se pravi, da so neki motivi sposobni povzročiti dejanja povsem druge vrste, kot so motivi sami. Takšni so, recimo, primeri, v katerih ne izvrši kdo tatvine iz koristoljubja, temveč iz že prej obstoječega čuta svoje krivde, oziroma zbog stremljenja, pretrpeti kazen za druge svoje pregrehe ali pa zaradi simboličnega pomena, ki ga ima ukradeni predmet za storilca.

Kriminologi, ki pripadajo Freudovi šoli, priporočajo pritegnitev izvedencev-psihoanalitikov vobče, posebno pa, ako gre za delikte, katerih motivi niso jasni, oziroma kjer ni moči dognati nobenega racionalnega nagiba. Prvi in neposredni cilj praktične uporabe psihoanalitične metode je terapija psihonevrozov. Poskusi, razširiti to metodo tudi na področje kriminalne psihologije in forenzične psihiatrije, so bili storjeni šele v

zadnjem desetletju. Kako je prišlo do tega? Treba je v tej zvezi opozoriti na to, da zbližujejo nekateri zastopniki Freudove šole psihonevrozo in zločin. Psihonevroza in zločin sta si po tem naziranju slična toliko, kolikor pričata o nezadostni socialni prilagoditvi subjekta. Podobno ko pri psihonevrotikih se dá tudi pri mnogih zločincih razložiti nesposobnost, vživeti se v normalno socialno življenje z nesposobnostjo, rešiti *notranje* konflikte v socialnem smislu; pri zločincih pa pride posebno v poštev njih nesposobnost, podrediti se normam pravnega in socialnega reda. V nasprotju s kriminalno-antropološko šolo, ki pripisuje velik pomen podedovanim in atavističnim dispozicijam, poudarjajo psihoanalitiki pomen nedostatnega razvoja človeške osebnosti kot osnovnega vzroka kriminalitete. Zločini so v večji meri odvisni od poznejše življenjske usode človekove in od pomanjkljive vzgoje kot pa od bioloških činiteljev. Pod drugimi življenjskimi pogoji bi se lahko razvila večina zločincev v normalne ljudi.

Zločinska nagnjenja v večini primerov niso prirojena, marveč so posledica slabe vzgoje, zlasti pa doživljanja iz infantilne dobe. Na podlagi proučavanja nezavednega duševnega življenja prihajajo psihoanalitiki do zaključka, da je socialna prilagoditev rezultat življenjskega razvoja, dočim se v kvantitativno in dinamično najbolj močnem jedru osebnosti zločinska in normalna nagnjenja ne ločita. Človek prihaja na svet kot socialno neprilagodeno in celó kot zločinsko bitje. Šele potem, ko je premagan tako zvani Edipov kompleks (mit der Überwindung des Oedipus-Komplexes) in ko je nastopila doba pubertete, se prične ločen razvoj zločinskih in socialnih elementov v človeku.

Kriminološka koncepcija psihoanalitikov je torej izrazito dinamična. Tudi v tem pogledu se razlikuje od statične koncepcije Lombrozove šole. Odločno zavrača njen nauk o rojenem zločincu, ki je tako rekoč predestiniran za zločin.

Dr. Theodor Reik izraža v svoji knjigi „Geständniszwang und Strafbedürfnis“ na več mestih misel, da imajo vsi ljudje v sebi kalí zločina („... dass wir alle Keime zum Verbrechen in uns tragen“). Posebno važen pomen pripisujejo psihoanalitiki (Abraham, Aichhorn, Staub) zgodnjim infantilnim doživljanjem, v prvi vrsti pa pomanjkanju ljubezni v otroški dobi (die Entbehrung an Liebe und kindlicher Lustbefriedigung). Vse to vpliva na oblikovanje kriminalnega značaja v veliko večji meri kot podedovana psihična obremenjenost. Izhajajoč iz psihoanalitičnega nauka, skušajo nekateri avtorji — posebno Staub in Alexander — utemeljiti *novo tipologijo zločincev*. Že v naprej pa moram reči, da ta nova delitev zločincev v tipe ni dovolj izdelana in je zelo shematična. Delitev, ki

jo predlagata Alexander in Staub, sloni na razlikovanju vzrokov zločinstvenosti, ki so ali psihološki ali sociološki ali biološki.

Psihološka etiologija zločina je značilna za *nevrotične* zločince (für neurotische Kriminelle). Njih antisocialno vedenje je neki izhod iz notranjega psihološkega konflikta socialnih in asocialnih delov njih osebnosti. Nastanek tega konflikta je, slično kakor pri psihonevrozi, poglavitno v zvezi s seksualnimi doživljaji zgodnjega detinstva in poznejšega življenja.

Drugo skupino zločincev tvorijo tako zvani normalni zločinci, ki so po svoji psihični strukturi slični vsem ostalim ljudem, ki pa v svojem vedenju sledijo zločinskim zgledom. Sem spada večina poklicnih zločincev.

Tretjo skupino predstavljajo subjekti, katerih zločinstvenost je utemeljena z organskimi bolezenskimi procesi.

Izven vseh teh kategorij kroničnih zločincev pa stoje oni, ki postanejo akutno kriminalni (die akut kriminell werden) le pod vplivom specifičnih pogojev in izredno težke življenjske situacije. Za dejanja delinkventov te vrste niso značilna svojstva njih osebnosti, temveč posebnost situacije, v kateri se nahajajo. Takih akcidentalnih zločincev ni moči uvrstiti v nobeno tipološko skupino, kajti v teh primerih gre za popolnoma normalne ljudi. Kakor smo že omenili, je za psihoanalitično kriminologijo značilno naziranje, da je sleherni človek brez izjeme pod nekimi pogoji in v nekem položaju sposoben izvršiti zločin. („... Vielmehr ist ausnahmslos jeder Mensch unter gewissen Voraussetzungen und in einer gewissen Lage zur Begehung irgend eines Rechtsbruches fähig.“) In prav zato storilci takih deliktov ne spadajo med zločinske *tipe*.

Psihoanalitiki se naravnost ponašajo s tem, da se jim je posrečilo doognati doslej popolnoma neznane notranje vzroke kriminalitete. Toda baš ta njih odkritja povzročajo največ pomislekov, ker so včasih zelo umetno konstruirana in paradokсна. Da podpremo to svojo trditev, naj navedemo le par primerov. Psihoanalitiki pojasnjujejo tako zvano kleptomanijo pri ženskih osebah kot simbolično nadomestno dejanje (als symbolische Ersatzhandlung). Psihični vzrok kleptomanije pri ženskah je, po mnenju psihoanalitikov, tako zvani „Penisneid“, želja „... dem Manne den beneideten Penis zu entreissen“. Potisnjena v podzavest se izraža ta želja v omiljeni obliki v kleptomaniji, v tatvini različnih predmetov, neodvisno od njih vrednosti. Še en primer takega očividnega zlorabljanja kriminalne simbolike! Kriminologi-psihoanalitiki vidijo v političnih zločinih nezavedno izživetje tako zvane Edipove situacije, in sicer mržnje do lastnega očeta. Država je za političnega zločinca simbolična slika osovraženega lastnega očeta — „Vater-Imago“! V političnem zločinu,

ki predstavlja napad zoper obstoj, oziroma zoper avtoriteto države, tiči, po tem nazoru, pred zavestjo skriti smisel izživetja agresivne Edipove želje („... liegt ... der dem Bewusstsein verborgene Sinn eines Auslebens der aggressiven Oedipuswünsche“).⁴

Naravnost gorostasno in absurdno pretiravanje take simbolične interpretacije zločinov predstavlja knjiga princese Marie Bonaparte: „Der Fall Lefebvre. Zur Psychoanalyse einer Mörderin“, v kateri opira pisateljica svoje psihoanalitične zaključke na domnevo, da simbolizira samokres phalus in da pomeni za podzavestno sfero skupni izlet z nekim moškim spolno združitev ž njim.

Znani švicarski kriminalist prof. Hafter se popolnoma upravičeno zgraža nad takimi laži-znanstvenimi prisposodobami in vprašuje: „Kako dolgo naj se še ta nesmisel priobčuje svetu pod krinko znanosti?“⁵

Večjega upoštevanja vredna je analiza dejanj, ki jih imenujejo psihoanalitiki „Verbrechen aus Schuldgefühl“. Običajno se misli, da se večina zločinov izvrši iz koristoljubja ali iz moralne razbrzdanosti, dočim se čut krivde, kolikor pri kakem zločinu sploh obstoji, očituje šele po izvršenem dejanju v obliki kesa. Freud pa vidi v čutu krivde reakcijo na zločinske gone in želje v infantilni dobi. Normalen človek premaga omenjene atavistične želje, dočim se jih nevrotične osebe niti v zreli dobi ne morejo iznebiti. Potisnjene v podzavest, povzročajo te želje trajen in mučen občutek lastne krivde in težnjo po kazni (Selbstbestrafung). V takem stanju stori včasih nevrotik na zunaj čisto nepojmljiv zločin; v resnici pa tiči vzrok takih zločinov v želji, pretrpeti kazen, ki naj služi kot neko zadoščenje čuta lastne — včasih le v domišljiji subjekta eksistentne — krivde.

Sličen psihološki mehanizem imajo tudi praksi znani primeri, v katerih prevzame nedolžen človek nase tujo krivdo, samo da bi se podvrgel kazni. Da v resnici obstojé taki zločinci iz čuta krivde, dokazujejo zastopniki Freudove šole s psihoanalizo podzavestne duševnosti. Resne pomisleke povzroča pa prenagljeni zaključek psihoanalitikov, da obstoji poseben tip zločincev te vrste ter vobče tendenca, čezmerno generalizirati svoja opazovanja.

Zgrešena se nam zdi tudi nova psihološka obrazložitev dejanj, storjenih iz malomarnosti, ki jih predlagajo psihoanalitiki. V vseh tako zva-

⁴ Dr. Hugo Staub: Psychoanalyse und Strafrecht, str. 193. Gl. tudi cit. knjigo Staub in Alexander, ki trdita, da ustvarja politični zločinec svojo državi sovražno teorijo, „um seine mehr oder weniger sublimierten Vatermordtendenzen ohne Schuldgefühl ausleben zu können“ (str. 64.).

⁵ Hafter v „Schweizerische Zeitschrift für Strafrecht“. 1929, str. 227.

nih napačnih storitvah (Fehlleistungen) iščejo psihoanalitiki neki podzavesten substrat. V malomarnostnih deliktih pa se očitujejo po njihovem mnenju zločinski goni in težnje, ki so skrite v globini podzavestnega „jaza“. Že švicarski kriminalist prof. Hafter je upravičeno opozoril na to, da je ta koncepcija malomarnosti v najboljšem primeru dvomljiva. Ali naj vsako neprevidno vožnjo avtomobilista, ki je povozil pasanta, razlagamo kot simptom njegovih nezavednih zločinskih dispozicij?

Le čisto na kratko se moremo dotekniti psihoanalitične teorije kazni. Oblikujemo jo lahko v dveh stavkih. Kazen služi utešitvi krivčeve nezavedne težnje po kazni, ki ga privede k nedovoljenemu dejanju. Hkrati pa zadovoljuje tudi potrebo po kazni od strani družbe spričo njene nezavedne identifikacije z zločincem. V tem vidijo psihoanalitiki novo psihološko utemeljitev kazni (eine neue psychologische Fundierung der Strafe).

Psihoanalitiki se približujejo torej povračilni teoriji,⁶ ampak le toliko, kolikor priznavajo, da upošteva ta teorija *močne iracionalne in nezavedne težnje človeka za povračilom* celó na osnovi talionskega načela. Na drugi strani pa očitajo povračilni teoriji, da kljub svoji psihološki doslednosti nasprotuje vseh težnjam moderne kulture in humanitete. Kakor se izraža Reik: „Die Vergeltung als Strafzweck ist einfach eine Triebdarstellung als Theorie.“

V bistvu pa podajajo psihoanalitiki prej psihološko razjasnitev kazni kot pa normativno teorijo kazni v pravem pomenu besede (Reik). Kazen je po svojem zgodovinskem nastanku, v pretežni meri pa tudi v sedanjosti, predvsem povračilo. V tem vidijo psihoanalitiki atavistični ostanek, ki ga bo človeštvo v bodočnosti premagalo. Idealni cilj naj bo pravosodje, popolnoma prosto vsakega afekta (eine affektlose Justiz), in edinole v ideji smotrenosti zasidrano čisto znanstveno ravnanje z zločincem.⁷

Ne morem se spuščati v podrobno kritiko psihoanalitičnega nauka o kazni v okviru tega kratkega predavanja. Opozorim le na očitno nedoslednost Freudove šole: nobena druga smer v psihologiji ne pripisuje

⁶ Kakor pravi Reik, „wir mussten der Vergeltungstheorie zugeben, dass sie in Übereinstimmung mit den mächtigen unbewussten Vorstellungen des Menschen steht“. Reik, op. cit., str. 150., in vobče poglavje pod naslovom: Die psychoanalytische Strafrechtstheorie. — Gl. tudi dodatek drugi h knjigi Alexander-Staub: Einige Bemerkungen zur Psychologie der strafenden Gesellschaft. Str. 115. in nasl.

⁷ „Erst wenn die Allgemeinheit auf die Unterbringung der drei Affektansprüche, *Sühne, Vergeltung und Rekompense für sozial gehemmten Sadismus* bei der Behandlung der Kriminellen verzichtet wird, wird auch das Rechtsgefühl sich mit einer wissenschaftlich fundierten, rein zweckmässigen Behandlung des Rechtsbrechers zufrieden geben.“ Alexander-Staub, op. cit., str. 124.

takega velikega pomena iracionalni, nezavedni in afektivni sferi človekove duševnosti in vendar izhaja v svojih idealnih konstrukcijah iz misli o individuu in o družbi, ki sta popolnoma prosta vsake afektivnosti. Pretirani in pesimistični iracionalizem na eni strani in skrajni racionalistični optimizem na drugi!

V dosedanjih izvajanjih sem skušal podati kratek oris psihoanalitičnega nauka o osnovnih problemih kriminologije. Omenil sem že, da ta nauk med kriminalisti ni našel enotne ocene. So kriminalisti, ki pozdravljajo psihoanalitično metodo v kriminalni psihologiji kot nov kaži-pot, ki nam obeta izhod iz krize, ki jo doživlja v zadnji dobi moderna sociološka šola. Po mnenju prof. Bohneja je ta šola z uveljavljenjem njenih načel v pozitivni zakonodaji izčrpala ves zaklad svojih naprednih idej in nujno potrebuje korenite obnovitve. In to obnovitev je pričakovati od psihoanalize, ki pomeni v primeru s prejšnjo površinsko kriminalno psihologijo znatno poglobitev v problemu zločina in kazni (Coenen).

Drugi pisatelji so bolj skeptični. Priznavajo sicer delni pomen Freudove šole za kazenskopravno vedo in za pravosodje, dvomijo pa, da je psihoanalitična teorija pozitivno utemeljena v svoji celoti.

Med kriminalisti in psihiatri so tudi hudi načelni nasprotniki freudizma.

Kritično stališče napram psihoanalizi kot univerzalni metodi je po našem mnenju popolnoma upravičeno. V psihoanalitičnem nauku je razlikovati rezultate pozitivnega izsledovanja, ki nam odkrivajo dosti novega v labirintu človekove duševnosti, na drugi strani pa sicer zelo duhovite, a hkrati skrajno subjektivne konstrukcije. Ne morem slediti zlasti preveč navdušenim Freudovim učencem, ki vidijo v vsaki besedi svojega učitelja in vodje neko neizpodbitno dogmo.⁸ Resne pomisleke povzroča že splošna koncepcija psihičnega življenja v Freudovi teoriji. Kakor pravilno poudarja dr. Schneider, temelji ta koncepcija v naturalistično-mehanističnem pojmovanju duševnosti. Treba je strogo ločiti med ugotovitvijo resnične psihične vezi in njeno hipotetično konstrukcijo. Ta razlika je v psihoanalitični doktrini skoro povsem zabrisana. V tem tiči nevarnost, da se nam bo predstavljala slika duševnega življenja v enostranski luči apriorističnih konstrukcij.

⁸ Freud sam je v tem pogledu opreznější ter poudarja izrečno, da psihoanaliza „verträgt so gut wie die Physik oder die Chemie, dass ihre obersten Begriffe unklar, ihre Voraussetzungen vorläufige sind, und erwartet eine schärfere Bestimmung derselben von zukünftiger Arbeit“. *Freud: Psychoanalyse*. Članek v „Handwörterbuch der Sexualwissenschaft“ von Max Markuse. Bonn. 1926. Str. 616.

To velja predvsem v pogledu tako zvanega panseksualizma, ki prekvaša ves Freudov nauk o duševnih pojavih.⁹ Res je sicer, da dosedanja psihologija ni dovolj upoštevala pomena, ki ga ima seksualni moment v genezi človeške psihe. Toda Freud in posebno njegovi učenci gredo v tem pogledu predaleč. Tako se na primer hipoteza o tako zvanem Edipovem kompleksu pretvarja včasih naravnost v fiksno idejo. Da pridejo spričo tega nekateri freudisti do gorostasnih in grotesknih pretiravanj, sem že skušal pokazati v svojih gorenjih izvajanjih.

V nerazdružljivi zvezi s pravkar omenjeno hipotezo stoji tudi shematizem psihoanalitične procedure, ki hoče vsak psihičen pojav vtisniti v ozki okvir aprioristične sheme.¹⁰ Freudov nauk o vlogi nezavedne sfere duševnosti in o njenem vplivu na naše vedenje ima za kriminologijo nedvomen pomen. Vendar mu tudi v tem oziru upravičeno očitajo, da pojmuje to nezavedno sfero preveč mehanično, kot duševno ropotarno, v katero se vse meče, kar izgine iz zavesti. Omenim ob tej priliki, da ne zanikavajo obstoja in pomena nezavedne duševnosti niti zastopniki drugih smeri v psihologiji. V jugoslovanskem znanstvenem slovstvu naj navedem zlasti prof. dr. Franceta Vebera. V svoji „Analitični psihologiji“ pravi namreč sledeče: „Vse naše izkušnje pričajo . . . glasno za to, da duševnosti sploh in doživljanja posebej ne smemo istovetiti z zavedno duševnostjo in z zavednim doživljanjem, ker nahajamo nebroj primerov tudi nezavedne duševnosti in nezavednega doživljanja.“¹¹

Za kriminaliste je posebno važno vprašanje, ali je priporočljiva pritegnitev psihoanalitikov kot izvedencev v kazenskem postopanju. Nasprotniki freudizma v psihiatriji poudarjajo, da se psihonaliza ne peča ex professo s simptomatologijo duševnih bolezni. Prav tako, po mnenju kritikov, psihoanalitična metoda ne obeta znatnega uspeha pri določitvi stopnje duševne abnormalnosti.

Proti tej kritiki poudarjajo psihoanalitiki, da utegne njih metoda biti v veliko korist ravno za rešitev vprašanja vračunljivosti. Saj tvori

⁹ Bolj zmerno stališče zavzema C. G. Jung v svoji knjigi: „Das Unbewusste im normalen und kranken Seelenleben“. Zürich. 1929. „Die Sexualtheorie ist bis zu einem gewissen Punkt durchaus richtig, aber einseitig. Es wäre darum ebenso falsch, sie zu verwerfen, wie sie als allgemeingültig anzunehmen.“ Str. 45.

¹⁰ V svojem poročilu o novejši Freudovi razpravi: „Dostojevsky et le parricide“ označuje B. de Schloezer to razpravo kot „un exemple frappant du schématisme auquel aboutit la méthode psychoanalytique qui, partant de l'examen d'un cas individuel, finit toujours par ramener l'être concret a un type abstrait“. B. de Schloezer: „La Nouvelle Revue Française.“ 1er Decembre 1930, str. 904.

¹¹ Dr. France Veber: Analitična psihologija. I. snopič. Ljubljana 1924. Str. 79.

središče njih kriminoloških raziskavanj v prvi vrsti problem udeležbe zavednega in nezavednega jaza v dejanju.

Psihoanalitiki že nastopajo kot izvedenci pred kazenskimi sodišči v Severni Ameriki, Nemčiji, v zadnjem času tudi v Avstriji.¹² Po našem kazenskem pravu bi se dala izvedeniška mnenja psihoanalitikov praktično uporabiti v okviru § 199. zakonika o sodnem kazenskem postopanju pri določitvi narave, vrste in stopnje duševne bolezni in ugotovitvi, kakšen vpliv je imela in kakšnega še ima duševna bolezen na obdolženčeve predstave, nagone in čine in v koliki meri je obstajala zmedenost duševnega stanja ob času, ko se je storilo kaznjivo dejanje (§ 199., odst. 5. cit. zak.). Poleg tega utegne analiza motivov kaznivih dejanj v smislu psihoanalitične metode imeti praktičen pomen pri odmerjanju kazni, posebno če imamo opraviti s takimi dejanji priložnostnih zločincev, katerih nagibi niso jasni in včasih naravnost zagonetni, oziroma niso v skladu z vsem prejšnjim vedenjem danega subjekta. Na to stran vprašanja opozarja posebej znani španski kriminalist Saldaña v svoji novejši knjigi: „La criminologie nouvelle“.¹³

Nekateri avtorji so mnenja, da se dá psihoanaliza uspešno uporabljati tudi v svrhu zdravljenja nevrotičnih obsojencev pri izvrševanju kazni in očuvalnih odredb.¹⁴

Bodi omenjeno v tej zvezi, da otežkoča, kakor priznavajo psihoanalitiki sami, uporabo psihoanalitične metode in foro in pri izvrševanju kazni in očuvalnih odredb dejstvo, da zahteva psihoanalitična procedura veliko časa in traja več mesecev.¹⁵

*

Oblikujmo sedaj na kratko svoje zaključke. Izrečno moramo poudariti, da ne pripadamo onim, ki radi vidijo v psihoanalizi neko znanstveno

¹² Prim. Sachs, op. cit., str. 88.

¹³ „Cette criminologie psycho-analytique arrivera peut-être à expliquer le mystère psychologique du criminel instantané, l'Augenblicksverbrecher... dont le crime est une paranthèse absurde dans toute une vie d'honnêteté.“ Saldaña: „La criminologie nouvelle.“ Paris 1929, str. 187. — V istem smislu tudi Sachs (op. cit., str. 83.): „Wann die Zuziehung eines Psychoanalytikers angezeigt ist, ist nicht allgemein zu beantworten, am ehesten, wenn rationale Motive für die Tat nicht erkennbar sind.“ Contra *prof. dr. W. Weygandt*: Experimentelle Psychologie bei der gerichtlich-psychiatrischen Sachverständigentätigkeit. „Monatschrift für Kriminalpsychologie“. 17. Jahrgang. 1920, str. 405., in Schneider (op. cit. passim).

¹⁴ Coenen, op. cit., str. 87. in nasl. — O praktičnih poskusih te vrste gl. *Werner Lippmann*: Analyse eines Kriminellen („Fortschritte der Sexualwissenschaft und Psychoanalyse.“ 1926, 2, str. 288. in nasl.) in članek Sonnenscheina. (Ibid. 1928, 3, 116.)

¹⁵ Isti in še bolj zanesljivi rezultati se dajo, po mnenju Schneiderja, doseči z uporabo drugih metod v krajšem času. Schneider, op. cit., str. 340.

razodetje, ki naj preobrne do temelja ves nauk o duševnem življenju, vse dosedanje psihološke in kriminalno-psihološke pojme, kakor to mislijo vneti privrženci Freudove šole. Na drugi strani pa brez pridržka priznavamo delni pomen psihoanalitičnih raziskavanj zlasti glede nezavednih motivacij in njih vpliva na vedenje človeka, med drugim tudi na kriminalna dejanja.

Dočim ima splošna psihoanalitična teorija za seboj že več desetletij, so poskusi njene praktične uporabe v področju kriminologije razmeroma novega datuma. Smo lahko skeptični proti tem prvim poskusom, ki zdaleka niso vsi posrečeni. Vendar ne bi bilo prav, ako bi iz tega razloga zanikali vsak pomen psihoanalize za kazenskopravno vedo in za kazensko pravosodje.

Pazljivo moramo zasledovati to novo znanstveno gibanje, ki utegne privedi do revizije nekaterih zastarelih psiholoških pojmov in vplivati na naše pojmovanje zločina in njegovih vzrokov. Opozoriti na to novo gibanje v naši vedi, podati kratek pregled osnovnih kriminalno-psiholoških idej Freudove šole — to je bila edina skromna naloga tega kratkega predavanja.

IZPOVED DOKTORJA FORCESINA

V L A D I M I R B A R T O L

Ko sem se vrnil pred nekaj leti iz tujine, sem srečal že takoj prve dni na promenadi v Tivoliju svojega nekdanjega tovariša z univerze, doktorja Justa Forcesina. V moje veliko presenečenje je spremljal lepo, mlado gospo, ki je vozila dete v otroškem vozičku. Ni moglo biti dvoma, da je bil Forcesin poročen. Ko sem ga pozdravil, nisem mogel popolnoma prikriti svojega začudenja. Zdelo se mi je, da je rahlo zardel. Nič čudnega prav za prav. Še pred leti je namreč govoril kot najbolj zakrknjen nasprotnik zakona in zdaj ga je bilo bržkone nekoliko sram pred mano. Ker je bilo tudi meni malce nerodno zaradi njega, sem šel pozneje še večkrat mimo, ne da bi ga bil ogovoril.

Od tovarišev sem izvedel, da je študiral, ko je končal univerzo v Ljubljani, še v Pragi, Berlinu in Varšavi. Ženo je že privedel s seboj. Svojčas je bil nemiren in neuravnovešen fant, pravo nasprotje kabinetnega učenjaka. Tudi njegovo delo je imelo na sebi nekaj silovitega, eruptivnega, in čeprav so se njegova biološka raziskavanja odlikovala po neki vprav presenetljivi logiki, je bil po svojem značaju vendarle bolj podoben ustvarjajočemu umetniku kot pa znanstvenemu strokovnjaku. Nje-